

Helmikuun alussa 1975 Vammalassa ilmentyvä Tyrvään Sanomat julkaisee kokonaisen aukeaman verran tekstiä alkoholista. Lähtökohtana on kulutuksen raju kasvu maassa vuonna 1974, jolloin hypättiin edellisvuoden 5,6 litrasta 6,5 litraan puhdasta alkoholia asukasta kohden. Haastatellaan vammalalaisia virkamiehiä: lääkäriä, poliisia, Alkon paikallisjohtajaa, tanssilavojen järjestysmiestä, hautausmaan hoitajaa, Vammalan työnantajyhdistyksen sihteeriä, sosiaalityöntekijää.

Ja aukeaman alkuyhteenveto tiivistää: ”Tätä juttua tehtäessä törmäsimme kerta toisensa perään eri tahoja haastatellessamme samaan aineeseen: monet katsoivat kaiken pahan aiheuttajaksi keskioluen. ’Keskipötkö’ on saanut vihollisia myös muualla: esimerkiksi Kristiinankaupungissa harkitaan vakavasti keskioluen myynnin kieltämistä. Vaikka alkoholi ei olisikaan yksin Vammalan ongelma, ei siitä päästä mihinkään, etteikö alkoholi olisi täälläkin aiheuttanut todella järkyttäviä tapauksia. Vai mitä sanotte siitä, että Roismalan hautausmaan hoitaja joutui viime vuonna muutama kerran taluttamaan arkun kantajiksi aikoneita liiallisen juopumuksen takia pois?”

Useimmat haastateltavat toteavat tilanteen Vammalassa olevan kaikesta huolimatta melko rauhallisen. Silti toimiin on syytä tarttua. Apulaisnimismieheltä kysytään: ”Jos teillä olisi valta ja voima alkoholikysymyksessä, mitä tekisitte?” Ja vastaus kuuluu: ”Kaikkein ensimmäiseksi ottaisin keskioluen pois maitokauppamyynnistä. Luulen, että voisimme voittaa sillä jotakin. Näin nimenomaan nuorison osalta. Vielä tällä hetkellä tilanne ei ole Vammalassa hälyyttävä, vaikka alkoholin käyttö onkin lisääntynyt. Varuillaan on kuitenkin syytä olla.”

Tämän lausunnon vieressä on lihavalla painettu ja laatikkoon sijoitettu juttu otsikolla ”Kuinka olisi Vammalassa? Raittiusaate levi-

ää Valkeakoskella, Kristiinassa”. ”Raittiusaate nostaa päätään maassamme ainakin Kristiinankaupungissa ja Valkeakoskella. Kristiinassa keskioluen myynti ja anniskelu on tarkoitus lopettaa — asian ratkaisee lähiaikoina kaupunginvaltuusto. Valkeakoskella puolestaan 8 000 hengen Yhtyneet Paperitehtaat Oy on tehnyt kuukauden viinalakon. Mukana on niin johtoporras kuin työläisetkin. Kuinkahan aate onnistuisi Vammalassa?”

Neljä kuukautta myöhemmin valtuusto saa käsiteltäväkseen raittiuslautakunnan ehdotuksen keskioluen myynnin ja anniskelun lopettamisesta Vammalassa. Valtuustokäsittelyssä todetaan, ettei ”nykyisin ole varaa leikitellä kansanterveydellä ja että olut on erityisesti nuorisolle suureksi vaaraksi”. Valtuusto hyväksyy raittiuslautakunnan esityksen äänin 18—14 kolmen valtuutetun äänestäessä tyhjää. Kaupunginhallituksen vastaehdotus valvonnan tehostamisesta häviää.

Päätöksen jälkeen, 4. 6. 1975, Tyrvään Sanomat pääkirjoittaa: ”Vammalan kaupunginvaltuuston tekemä keskioluen myyntikielto on eräs keino ja yritys saada alkoholin kulutuslukuja pysähtymään. Liialliseen toiveikkuteen, kaiken kansan kertaiskulla raitistumiseen, ei ole kuitenkaan aihetta. Joka tapauksessa pyrkimystäkin ja sitä, että toimeen on tartuttu, on tervehdittävä tyydytyksellä. Jos joku pitää Vammalan kaupunginvaltuuston enemmistö-päätöstä huonona, niin raittiusväki toki ottaa mielihyvin vastaan paremmat keinot ja ehdotukset.”

Muutama yleisönosastonkirjoittaja kommentoi tuoreeltaan päätöstä, mutta ihmeempää keskustelua asiasta ei tunnu syntyvän. Kolme kauppiasta tekee päätöksestä valituksen valtuustolle, joka kuitenkin hylkää sen selvin äänestysnumeroin.

Kaksi vuotta myöhemmin, 31. 8. 1977, valtuuston päätös toteutuu käytännössä. ”Sulje-

taanko kauppoja, paraneeko järjestys? Keskiolutkielto astuu voimaan” otsikoi Tyrvään Sanomat juttunsa vähää ennen kiellon toteutumista.

Katoamistempu

”Silloin kesällä 1977 mittailtiin myymälää, että mihin saadaan lisää oluenmyyntitilaa. Kovasti oltiin huolissaan, että miten myynti pystytään hoitamaan. Mutta mitään ongelmia ei tullutkaan. Ja yleensäkin täällä on oltu kieltoon tyytyväisiä, vaikkei keskioluesta hankaluuksia kovin paljon ollut aikaisemminkaan”, sanoo Vammalan Alkon apulaisesimies Teuvo Lindholm kesäkuussa 1982, viisi vuotta kiellon toteutumisen jälkeen.

”Hienosti on mennyt, nuoret ja eläkeläiset tästä ovat eniten hyötynet”, sanoo ylikons-taapeli Rauno Jalkanen.

”Aika vahvasti keksittyjä täytyy ihmisten ongelmien olla, jos keskioluen puute on niistä päällimmäisiä”, sanoo nuori nainen Vammalan torilla.

Samaa tuntuvat sanovan kaikki, joilta asiaa Vammalassa kysymme. Ainoastaan eräät kauppiat tekevät poikkeuksen. ”Kauppiaina ja liikemiehenä sanoisin, että kiello oli väärä päätös. Noin 2 % liikevaihdosta katosi”, sanoo kauppias Martti Rautanen, joka oli myös yksi valtuustolle tehdyn valitusadressin allekirjoittajista.

Eräiden toisten arvioiden mukaan keskiolutkielto toi kuitenkin mukanaan monille kieltokuntien kauppoille myös selvää taloudellista hyötyä. Keskustan myymälöiden myynti kasvoi, sillä sivukylien asukkaat lähtivät useammin Alkoon ja samalla keskustan kauppoihin.

Mutta ehkä nopea ensivaikutelma keskioluen kivuttomasta katoamisesta on pelkkää harhaa. Mitä ”todella” tapahtui?

Vammala on 16 000 asukkaan kaupunki, jonka taajama vaikuttaa enemmän rauhalliselta maalaiskirkonkylältä kuin teollisuuskeskukselta. Silti teollisuudessa toimivien osuus työikäisistä on yli 40 %. Taajamassa asuu runsaat puolet kaupungin asukkaista. Elinkeino-rakenteessa ei ole tapahtunut mainittavia muutoksia kymmeneen vuoteen, asukasluku on pysynyt kutakuinkin ennallaan.

Vammala on (piskuista Uttakaarlepyytä lukuun ottamatta) ainoa kaupunki, joka on tehnyt keskioluen kieltopäätöksen. Ennen kielloa keskioluen vähittäismyyntilupia oli 46 ja anniskelulupia 9. Asukasta kohden keskiolutta juotiin 23 litraa vuonna 1976, kun koko maan keskiarvo oli 36 litraa. Kaikkiaan keskiolutta kului 372 000 litraa vuonna 1976; samana vuonna vahvan oluen myynti oli Vammalassa 275 000 litraa.

Kysymys kuuluu: Mitä tuolle 372 000 litralle keskiolutta kiellon jälkeen tapahtui? Kuinka suuri osa siitä korvautui muilla juomilla?

Seuraavassa asetelmassa on Vammalan Alkon myynnin kehitys vuodesta 1976 vuoteen 1981. Mukana luvuissa on myös myynti ravintoloille.

	väkevät	viinit (tuhansia litroja)	mallasjuomat
1976	177	62	275
1977	182	58	290
1978	170	63	328
1979	165	65	340
1980	167	67	345
1981	165	80	319

Ensinnäkin: kiellon jälkeen miltei kaikki Alkon myymä olut on ollut vahvaa olutta. Keskioluen osuus mallasjuomien myynnistä on pysytellyt yhden prosentin tienoilla. Juuri vahvan oluen myynti on selvimmin noussut kiellon jälkeisenä aikana. Mutta yllättävän vähän, itse asiassa samaa tahtia tai jopa hitaammin kuin maassa keskimäärin. Suunnilleen samankokoisessa ja samaan lääniin kuuluvassa Kankaanpään kaupungissa, jossa vahvan oluen lähtötaso vuonna 1976 oli sama kuin Vammalassa, vahvan oluen kasvu on ollut kaksi kertaa suurempi.

Toiseksi: väkevien juomien menekki on selvästi laskenut. Vain vuodelta 1977, jolloin kiello toteutui, on selvä kasvupiikki ja sen jälkeen on menty alamäkeä. Viinien myynti on ollut tasaista muuten paitsi vuonna 1981: Ruskan vaikutus näkyy.

Entä kokonaiskulutus puhtaana alkoholina asukasta kohden? Tästä ei ole olemassa täysin tarkkaa lukua, koska kuntakohtaiset tilastot ovat vain litramääräisinä olemassa. Mutta arvon voi laskea kertomalla kunkin juomaryhmän suunnilleen keskimääräisellä alkoholipi-

toisuudella (väkevät 35 t-%, viinit 15 t-%, vahva olut 4,5 t-%). Näin laskien kokonaiskulutus vuodesta 1976 vuoteen 1981 on Vammalassa kasvanut noin prosentin — eli miltei täsmälleen saman kuin maassa keskimäärin.

Onko sitten kotipoltto lisääntynyt? Tähän eivät Vammalan viranomaiset tunnu uskovan.

Entä keskioluen haku naapurikunnan puolelta? Lähin keskioluen saantipaikka on kymmenen kilometrin päässä Vammalan keskustasta. Siellä myynti on todella lisääntynyt, ennen kaikkea kesälauantaisin, kun Alko on kiinni. Mutta määrät ovat kaikesta päätellen suhteellisen pieniä.

Johtopäätös: Keskiolut näyttää yksinkertaisesti vain kadonneen Vammalasta. Mainittavaa korvautumista ei näytä tapahtuneen. Kokonaiskulutus puhtaana alkoholina olisi siten laskenut kiellon seurauksena noin 12—15 %.

Entä haitat? Täsmällistä kuvaa on mahdoton saada ilman perusteellista selvitystä. Näytteeksi seuraavassa on kuitenkin päihtyneiden säilöönottojen kehitys 1974—81:

	lkm		lkm
1974	627	1978	488
1975	752	1979	478
1976	599	1980	418
1977	632	1981	497

Kovin paljon luvuista ei tietysti voi päätellä, mutta kiellon jälkeiset luvut ovat kuitenkin selvästi aikaisempaa alempia.

Vammalan yhdeksästä keskiolutkahvilasta yksi joutui lopettamaan kiellon jälkeen kannattavuussyistä. Muut ovat sopeutuneet tavalla tai toisella. Useimmat ovat lyhentäneet aukioloaikaansa ja monipuolistaneet palvelujen tarjontaa. Paikkakunnan viihtyisin baari on esim. kokeillut alkoholittomien nuorisodiskojen järjestämistä — tosin suhteellisen vaatimattomalla menestyksellä. Keskioluen poistumisen takia ei yksikään elintarvikeliike joutunut lopettamaan, joskin tuloja kaikki menettivät.

Voiko Vammalan yleistää?

Vammalassa keskiolut katosi kauposta jälkiä jättämättä; asukkaat tuntuivat unohtaneen jo koko asian. Keskioluen korvautuminen muilla alkoholijuomilla jäi varsin vähäi-

seksi — heti kieltoa seurannutta vuotta lukuun ottamatta. Mitä tapahtuisi, jos keskiolut koko maassa siirrettäisiin Alkoon tai poistettaisiin kokonaan markkinoilta? Käyttäytyisikö Suomi ikään kuin se olisi 4,7 miljoonan asukkaan Vammala?

Hannu Mäkinen julkaisi vuonna 1978 tutkimuksen kunnallisten keskiolutkieltojen vaikutuksista. Tutkimus koski viittä kuntaa, joista yksi oli Vammala, muut neljä olivat maaseutukuntia. Tutkimusajankohtana kielto oli ehtinyt olla kohdekunnissa voimassa 4—18 kuukautta.

Mäkisen arvion mukaan keskioluen aiemasta kulutuksesta kieltokunnissa korvautui keskimäärin 71 % muilla alkoholijuomilla. Korvautumisaste vaihteli kunnan laadun ja Alkon myymälän olemassaolon mukaan. Suurinta (80 %) korvautuminen oli Nivalassa ja Tuusniemellä, jotka ovat maalaiskuntia ja joissa ei ole Alkon myymälää. Maalaiskunta Kuusamossa, jossa on Alkon myymälä, korvautumisprosentti oli 65. Pienintä (46 %) korvautuminen oli Vammalan kaupungissa. Johtopäätös: korvautuminen oli sitä suurempaa, mitä tärkeämpi asema keskioluella oli alkoholin tarpeen tyydyttäjänä.

Mutta vaikuttaisi siltä, ettei Mäkisen arviota voi suoraan siirtää valtakunnalliselle tasolle. Jos keskiolut vedettäisiin Alkoon koko maassa, korvautuminen jäisi selvästi alle 71 %:n.

Mäkinen sai Vammalan korvautumisprosentiksi 46. Muiden juomien myynnin kasvu oli Vammalassa kuitenkin vain hetkellinen ilmiö: kasvu tasaantui nopeasti ja varsinkin väkevien myynti kääntyi laskuun. Keskioluen korvautuminen jäisi kaupungeissa siten varsin vähäiseksi — mikäli Vammalan kokemuksia on uskominen. Koska valtaosa väestöstä asuu kaupungeissa, tämä painaisi keskimääräisen korvautumisprosentin huomattavasti Mäkisen arviota alemmaksi.

Maaseutukunnissa, joissa ei ole Alkon myymälää, korvautuminen saattaisi kyllä olla 70 %:n vaiheilla. Keskioluella on näissä kunnissa tärkeä merkitys ”välttämättömän” alkoholin tarpeen tyydyttäjänä. Vuonna 1981 29 % väestöstä eli 1 400 000 ihmistä asui kunnissa, joissa ei ole Alkon myymälää. Valtakunnallista korvautumiskeskiaarvoa laskettaessa kaupun-

git ja alkolliset kunnat painavat kuitenkin enemmän.

Lisäksi Mäkinen otti korvautumisarvioonsa mukaan myös ykkösoluen. Pilsnerin menekin kasvu kiellon jälkeen on tietysti mielenkiintoista arvioida, mutta sen ottaminen korvautumisarvioon mukaan on kyllä harhaanjohtavaa. Pilsneriä ei luokitella alkoholijuomaksi, eikä sitä lasketa mukaan alkoholin kulutustilastoihin. Ilman pilsneriä Mäkisen arvio putoaa 59 %:iin.

Kaiken kaikkiaan: Valtakunnallisen keskioluttempun seurauksena kokonaiskulutus saattaisi laskea. Määrä vastaisi noin puolta nykyisestä keskioluen kulutuksesta, eli se olisi noin 0,8 litraa puhdasta alkoholia asukasta kohden vuodessa. Kun keskioluen kulutus vuonna 1981 oli 6,4 litraa, kulutus alenisi selvästi alle kuuden litran — ehkä vuoden siirtymäajan ja väkevien juomien myynnin tilapäisen kasvun jälkeen. Puolet entisestä keskioluen kulutuksesta korvautuisi, lähinnä vahvan oluen menekin kasvuna.

Tällaista arviota tukee myös Ruotsin alkoholiolojen kehitys. Taulukko 1 kuvaa alkoholijuomien myynnin kehitystä Ruotsissa vuosina 1975—81.

Keskioluen valmistus lopetettiin Ruotsissa kesällä 1977 ja maitokauppoihin jäi 2,8-prosenttinen kansanolut. Kokonaiskulutus on selvästi laskenut remontin jälkeen (taulukko 1). Mallasjuomien yhteen laskettu kulutus on laskenut 2,43 litrasta vuonna 1976 1,70 litraan vuonna 1981. Vaikka vahvan oluen kulutus on miltei nelinkertaistunut, se ei ole alkuunkaan riittänyt peittämään keski/kansanoluen me-

nekin rajua putoamista. Mutta myös väkevien myynti on kääntynyt parin vuoden siirtymäajan jälkeen laskuun — aivan kuten Vammalassa.

Ennuste

Jos keskiolut vedettäisiin Suomessa takaisin Alkoon, tapahtuisi edellä sanotun perusteella todennäköisesti seuraavaa:

Kokonaiskulutus kääntyisi ensin lievään ja lyhyen siirtymäajan jälkeen hieman jyrkempään laskuun päättyen muutamassa vuodessa lähelle 5,5 litraa puhdasta alkoholia asukasta kohden (6,4 litraa vuonna 1981).

Väkevien myynti saattaisi aluksi hieman kasvaa, mutta kääntyisi nopeasti alenevaan suuntaan. Sen sijaan vahvan oluen myynti kääntyisi jyrkkään kasvuun, joka pysähtyisi ehkä silloin, kun puolet entisestä keskioluen kulutuksesta olisi korvautunut. Vuonna 1981 keskiolutta kului Suomessa 165 miljoonaa ja vahvaa olutta 106 miljoonaa litraa eli yhteensä 271 miljoonaa litraa. Vahvan oluen meneki kipuaisi siis lähelle 200:aa miljoonaa litraa. Keskioluttahan ei Alkosta ostettaisi, kuten Vammalan esimerkki kertoo, ellei sitä hintapoliittisesti huomattavasti tuettaisi.

Kaupungeissa keskioluen korvautuminen jäisi selvästi pienemmäksi kuin maaseudulla. Kunnissa, joissa välimatkat ovat pitkät, joissa ei ole Alkon myymälää ja ravintoloita on harvassa, suuri osa entisestä keskioluen kulutuksesta korvautuisi muilla juomilla. Näin siksi, että keskioluen merkitys vaihtelee sen mukaan, millainen alkoholijuomien kokonaistarjonta on. Jos ainoa laillisesti saatavilla oleva alkoholijuoma on keskiolut, se todennäköisesti on tärkeä alkoholin tarpeen tyydyttäjä, ja varsin suurta osaa sen kulutuksesta voi luonnehtia ”välttämättömäksi”. Kaupungeissa keskioluen merkitys on marginaalisempi, ”välttämätön” alkoholin tarve voidaan tyydyttää helposti vahvemmillä juomilla.

Kokonaiskulutus alenisi varsinkin siksi, että pois jäisi lähinnä erilaista ”turhaa” pienkäyttöä, jollaista kaupungeissa on enemmän kuin maaseudulla. Valtaosa keskioluen kulutuksesta on tällä hetkellä ei-humalluttavaa pienkulutusta: ruoka-, sauna- ja tv-juomista. Osa tästä kulutuksesta yksinkertaisesti jäisi

Taulukko 1. Alkoholijuomien myynti Ruotsissa puhtaana alkoholina 15 vuotta täyttäneitä asukasta kohden

vuosi	väkevät miedot		vahva olut	keski/kansanolut yht.		
	wäkevät viinit	viinit				
1975	3,75	0,34	1,02	0,21	2,29	7,61
1976	3,88	0,34	1,05	0,21	2,22	7,70
1977	3,74	0,31	1,22	0,37	1,67	7,31
1978	3,76	0,33	1,14	0,64	1,12	6,99
1979	3,78	0,34	1,19	0,75	1,04	7,10
1980	3,43	0,33	1,20	0,79	1,00	6,75
1981	3,09	0,28	1,26	0,77	0,93	6,33

pois, osa korvautuisi ykkösoluella, siiderillä tai alkoholittomilla juomilla. Se osa keskioluen kulutuksesta, jonka keskeinen piirre on oluen sisältämän alkoholin nauttiminen, korvautuisi mahdollisuuksien mukaan vahvalla oluella tai muilla alkoholijuomilla.

Kotiviini ja ehkä kotipoltto saattaisivat tulla houkutteleviksi vaihtoehtoiksi nimenomaan alkottomissa kunnissa, ellei laillista al-

koholinsaantia muuten järjestettäisi. Kaupungeissa tällaista pelkoa tuskin olisi, laillista ainetta on sen verran helposti saatavilla.

Tällainen ennuste siis syntyy kaikella sillä varmuudella, jonka suuren Ruotsin ja pienen Vammalan käytettävissä olevat kokemukset antavat. Liian suurella vakavuudella siihen, kuten ennusteisiin yleensäkin, ei pidä suhtautua.

English Summary

Petri Fiilin — Matti Virtanen: Vammala-ilmio keskiolutmaassa (The Vammala Syndrome in a Light Beer Country)

The distribution network for light beer was extended to include groceries and cafes in 1969 in Finland. Criticism against this extended distribution network for light beer was frequently voiced in Finland in the 1970s. In 1977 the small industrial town of Vammala limited the distribution of light beer to alcohol monopoly retail shops and restaurants. Sweden entirely halted the brewing of light beer in the same year. Against the backdrop of the experiences gained in Vammala and Sweden, the article presents a scenario of the potential consequences of restricting the extended distribution of light beer throughout Finland.

According to this scenario, total consumption would first slightly decline, and after a brief transition period, fall somewhat more sharply, leveling off within a few years to about 5.5 litres of absolute alcohol per capita (6.4 litres in 1981).

— Liquor sales would at first rise to some extent but then display a rapidly falling trend. Sales of strong beer on the other hand would rise substantially and come to a halt perhaps only in the case that half of the previous light beer consumption were substituted for by other beverages.

— In urban areas the trend to substitute another

beverages for light beer would be less distinct than in rural areas. In remote municipalities with no Alko retail outlet and only a few scattered restaurants, the bulk of the previous consumption of light beer would be supplemented by other beverages. In towns and cities light beer is marginally of greater importance, since the "necessity" of alcohol can be more readily satisfied by stronger beverages.

— Aggregate consumption would decrease, particularly when various forms of less "significant" drinking were eliminated, which is more usual in urban than in rural environments. The greatest share of light beer consumption is today smallscale consumption for non-intoxicating purposes, drunk with meals or sauna and while watching TV. Some of this consumption would simply disappear and some be substituted for by table beer, cider or non-alcoholic beverages. The share of light beer consumption, drunk for intoxication, would to the greatest possible extent be substituted for by strong beer and other stronger alcoholic beverages.

— Home-made wine and perhaps distillation to satisfy home needs would emerge as tempting alternatives, particularly in municipalities with no Alko retail outlets, if the system to legally acquire alcoholic beverages were not restructured. In towns hardly any such risk exists due to the availability of legal alcoholic beverages there.

Alkoholipolitiikka Vol. 47: 254—258, 1982